

Sammanfattande diskussion

Som avslutning på rapporten från 1992 års undersökning om narkotikamissbrukets omfattning drogs slutsatsen att det inte fanns några starka skäl som talade för att antalet tunga narkotikamissbrukare skulle fortsätta att öka i Sverige (Olsson et al, 1993). De data som insamlats i MAX-98 visar att detta var ett alltför optimistiskt antagande. Sammanfattningsvis tyder uppgifterna på ett ökat tungt narkotikamissbruk i Sverige. Dessutom har nyrekryteringen bland yngre personer ökat till nivåer som närmast sig de man hade under 1970-talet. Av de beräkningar som gjorts uppskattas antalet tunga narkotikamissbrukare i landet år 1998 vara runt 26 000 personer. Övriga narkotikaindikatorer pekar på en likartad utveckling med en ökad nyrekrytering och ett ökat heroinmissbruk.

Regionala data visar att problemet är mer utbrett i storstadsregionerna. Mot bakgrund av de jämförelser och beräkningar som gjorts i de tre case-finding studierna är det rimligt att anta att storstadslänen svarar för drygt hälften av alla tunga narkotikamissbrukare i landet. I övrigt kan förändringarna i det tunga narkotikamissbruket sammanfattas i följande punkter:

- Beräkningen av nyrekryteringen visar på en kraftig ökning från omkring 800 tunga narkotikamissbrukare per år mellan 1979-1992 till omkring 1 900 per år mellan 1992-1998.
- Tre fjärdedelar av de tunga narkotikamissbrukarna är män och en fjärdedel är kvinnor. Medelåldern ligger på 34 år.
- En femtedel av de inrapporterade narkomanerna var födda i annat land.
- Det som varit utmärkande för Sverige är att det tunga narkotikamissbruket dominerats av amfetamin. Uppgifterna från samtliga delstudier inom ramen för MAX-projektet indikerar en förändring i denna missbruksbild. Bland gruppen tunga narkotikamissbrukare under 34 år är nu heroin det vanligaste enskilda dominerande preparatet.
- Resultaten tyder också på en markant skillnad mellan de tre storstadsregionerna och övriga landet då det gäller vilken typ av preparat som dominerar. I storstadsregionerna är det 38 procent av de inrapporterade tunga narkotikamissbrukarna som angivits ha heroin som dominerande preparat. Motsvarande andel för övriga landet är 11 procent.

- Bland vårdade narkomaner har de heroinrelaterade diagnoserna ökat i snabbare takt än de amfetaminrelaterade diagnoserna under 1990-talet.
- Missbruksbilden med ett ökat heroinmissbruk förstärks också av uppgifter hämtade från Stockholms socialtjänst där heroin idag är det vanligaste preparatet bland de tunga narkotikamissbrukarna; 43 procent jämfört med 34 procent som uppgivits ha amfetamin som dominerande preparat.
- Arbetsmarknadsanknytningen bland de tunga narkotikamissbrukarna i case-finding undersökningen var mycket dålig. Över tre fjärdedelar av dem uppskattades ha en dålig eller obefintlig anknytning och knappt hälften uppgavs huvudsakligen finansiera sitt missbruk genom övervägande illegala inkomster.
- I underökningen framkommer att nästan hälften av de tunga narkomanerna hade bostadsproblem och tre fjärdedelar av denna grupp hade ett bostadsproblem som var drogrelaterat.
- Nästan 60 procent av de inrapporterade tunga narkotikamissbrukarna i Stockholms stad betraktades som hemlösa och 41 procent av dem var helt bostadslösa, d v s nästan 400 kända tunga narkotikamissbrukare i Stockholm saknade tak över huvudet 1998.

Den övergripande målsättningen om ett narkotikafritt samhälle brukar officiellt brytas ner i delmålen minskad nyrekrytering, förmå fler missbrukare att sluta samt minska tillgången på narkotika. Redan i den översikt av existerande statistik och information som gjordes i MAX-projektets första rapport, kunde konstateras att Sverige sannolikt befann sig längre från dessa narkotikapolitiska mål än på mycket länge (Guttormsson et al 1999). MAX-projektets tillkomst ska ses mot bakgrund av en tilltagande oro för en försämrade narkotikasituation. Den samlade bild projektets undersökningar ger av narkotikasituationen kan utan vidare sägas bekräfta att denna oro var befogad.

MAX-projektet täcker i princip utvecklingen till och med 1998. Enligt tillgängliga indikatorer tycks utvecklingen av det tunga narkotikamissbruket ytterligare försämrats under de tre efterföljande åren. Däremot kan en viss avmattning möjligen skönjas i andelen ungdomar som någon gång provat narkotika (CAN 2001).

Varför har den positiva utvecklingen under 1980-talet vänts i sin motsats? När det gäller de ”stora” trenderna i narkotikautvecklingen är det inte troligt att den nationella narkotikapolitiken i sig spelar mer än en relativt begränsad roll. Erfarenheterna visar att det är andra faktorer som är viktigast. För det tunga narkotikamissbruket gäller det t ex ett lands geopolitiska läge i förhållande till narkoti-

kamarknaderna, arbetslöshet, marginalisering och andra sociala förhållanden (Lenke och Olsson 1996). Det experimenterande med narkotika som förekommer i olika ungdomsgrupper, eller ungdomskulturer, påverkas sannolikt mera av olika internationella och globala tendenser och influenser än av den nationella narkotikapolitiken.

Därmed inte sagt att narkotikapolitiken skulle vara oviktig. Inom de strukturella ramar som endast delvis kan påverkas av sådana åtgärder, spelar narkotikapolitiken en avgörande roll. Historien uppvisar många liknande exempel, inte minst när det gäller de stora folksjukdomarna. Generella levnadsförhållanden, tillgång på rent vatten o s v har ytterst avgjort hur hårt olika delar av världen drabbats. De mera specifika medicinska insatserna har i detta avseende oftast spelat en underordnad roll. Inom de antydda strukturella ramarna är det däremot rimligt att anta att såväl specifika medicinska som narkotikapolitiska insatser är betydelsefulla. Man kan t ex förvänta att narkotikapolitiken har en direkt inverkan på den faktiska livssituationen för olika grupper av missbrukare, t ex i frågan om kriminalitet, marginalisering, sjuklighet och dödlighet.

MAX-projektets studier visar att narkotikaproblemet vuxit i omfattning under 1990-talet. Dessutom har det delvis ändrat karaktär. Svensk narkotikapolitik står därför inför ett antal avgörande val, något som också Narkotikakommissionen (SOU 2000:126) mycket tydligt påpekat. Kritik har dock riktats mot att kommissionen genom sina direktiv var förhindrad att genomföra en förutsättningslös granskning av problemen och de nya åtgärder som kan komma att krävas.¹² Det förhållandet att de narkotikapolitiska instrument som hittills prövats endast i mycket liten utsträckning utvärderats, kan göra det svårt att hitta rätt innehåll i, och balans mellan, olika narkotikapolitiska komponenter. Härtill kan läggas att stora samhällsförändringar skett sedan ”den svenska narkotikapolitiska modellen” lades fast, att den politik som ansågs fungera väl på 1980-talet sannolikt har mindre förutsättningar att fungera optimalt idag. Den innehåller t ex inga strategier för hur man kan möta den normalisering av narkotikabruk som under senare år börjat skönjas i vissa ungdomsgrupper, eller hur man ska agera i förhållande till den allt större grupp narkotikamissbrukare, ofta hemlösa och med dubbeldiagnoser, som idag står utanför vård- och behandlingssystemen.

Lyckas vi inte komma till rätta med dessa problem står vi inför två framväxande ”faror” vars konturer redan kan skönjas. Den första innebär att narkotikaproblemen får en teknisk karaktär. Idag märks detta dels genom en individualisering av narkotikaproblemen generellt och en medikalisering av framför allt be-

¹² I direktiven från 1998 heter det att ”Kommissionen skall i sitt arbete utgå från den restriktiva grundsyn som präglar svensk narkotikapolitik /.../ Målet att på sikt skapa ett narkotikafritt samhälle skall ligga fast” (SOU 2000:126, s. 340). Se Bergmark (2001) för en fördjupad granskning av förutsättningarna för Narkotikakommissionens arbete.

handlingssektorn, dels genom krav på olika tekniska kontrollåtgärder (t ex urinprover, kräkmedel och avlyssningsapparat). De bredare sociala och politiska frågorna riskerar därmed att skymmas. En annan fara är att två tredjedelssamhällets cynism riskerar att breda ut sig. I grunden är, åtminstone ännu, narkotika-problemen inte större än att den växande medelklassen lugnt kan bortse från dem och istället ägna sig åt att njuta av det ekonomiska välstånd som kommit dem till del. Mot den bakgrund som skisserats i denna rapport måste man säga att den svenska välfärdsmodellen trots allt ännu borde ha mycket att bidra med, om än inte i form av en ökad repression.